

EŞ'ARÎ MİHNESİ VE
EŞ'ARÎ KELÂMINA ETKİSİ
-İmamet Örneği-

Nizam İZZETTİN

Kitabe Yayınları: 47

EŞ'ARÎ MİHNESİ VE EŞ'ARÎ KELÂMINA ETKİSİ
-İmamet Örneği-

Nizam İZZETTİN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Haziran 2023

ISBN: 978-605-72717-8-5

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

EŞ'ARÎ MİHNESİ VE
EŞ'ARÎ KELÂMINA ETKİSİ
-İmamet Örneği-

Nizam İZZETTİN

Ankara 2023

Nizam İZZETTİN

1963 yılında Irak'ın Kerkük şehrinde doğdu. Liseyi 1982 yılında Kerkük'te okudu. Lisans öğrenimini 2002 yılında Avrupa İnsani Bilimler Enstitüsü İslami Bilimler Fakültesinde tamamladı ve yüksek lisans derecesini 2018 yılında Gaziantep Üniversitesinde İslami Bilimler Bölümü kelim alanından aldı. Doktorasını 2023 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslâm Tarihi alanında tamamladı. Hâlen Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesi dillerini iyi derecede bilmektedir.

ÖN SÖZ

Kelam tarihi açısından mihneler dikkat çekici bir yere sahiptir. Önce Hanbelilerin Halife Memun ile Mu'tezile tarafından, daha sonra Hanefi ve Mu'tezilenin Selefiyye çizgisindeki Kadir Billah iktidarı tarafından, son olarak da Eş'arilerin Selçuklu Veziri Kündürî tarafından baskı altına alınması ilmi bakımdan incelemeye değerdir.

Bu çalışmada öncelikle kelâm ilminde büyük yeri olan Eş'arilerin XI. yüzyılda adlandırılan Eş'arî Mihnesi'nde uğradıkları baskı dönemini ve bu dönem sonrasında imamet ile iktidara karşı bakış açıları ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikli olarak Eş'arî kelâmcıların mihne öncesi ve sonrası imametle ilgili görüşleri kendi eserlerinden incelenmiştir. İkinci olarak o dönemin olaylarına ışık tutan tarihçilerin izlenim ve tespitlerinden yararlanılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bunlarla birlikte zamanının filozoflarının eserleriyle ve çağdaş araştırmacıların kaleme aldıkları eserlerin tahlillerine imkan ölçüsünde değinilmeye gayret edilmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünde XI. yüzyılda İslam Coğrafyasında siyasi tablosu ele alındıktan sonra, ilk bölümde kelam tarihi itibariyle mihneler ele alınmıştır. İkinci bölümde ise, imamet konusu tahlil edilmiş ve özellikle Eş'arî mihnesi öncesi ve sonrasında Eş'arî kelâmı açısından imamet bahsi analiz edilmiştir. Bu bağlamda o dönemin önemli isimleri Mâverdi, Cüveynî ve Gazzâlî'ye ayrı başlıklar halinde yer verilerek, bu âlimlerin görüşleri ele alınmıştır.

Çalışmamın her aşamasında değerli görüşlerinden istifade ettiğim ve benim üzerimde büyük emeği olan sayın Prof. Dr.

Mustafa Ünverdi hocama teşekkürü bir borç bilirim. Aynı zamanda dönem boyunca bilgi ve düşüncelerini paylaşarak emeğini bizden esirgemeyen Prof. Dr. Mahmut Çınar hoca-ma, ayrıca çalışmamın dil ve muhtevasında yardımlarını esir-gemeyen Cemil Çiçek beye ve Nurçin Ünlü hanım efendiye de sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak rahmetli babam ve rahmetli annem ile eşim ve diğer aile mensuplarıma bu çalışmayı ithaf ediyorum.

Bu çalışmamızın İslamî ilim ve kültür alanına katkı sağla-masını Cenâb-ı Hak'tan niyaz ederim.

Nizam İZZETTİN
Gaziantep-2018

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ -----	5
KISALTMALAR -----	11
GİRİŞ -----	13
I. Araştırmanın Konusu ve Önemi -----	13
II. Araştırmanın Amacı, Sınırları ve Yöntemi -----	14
III. Kavramsal Çerçeve -----	16
A. İmâmet -----	16
B. Mihne -----	21
IV. XI. Yüzyıl İslam Dünyasında Dini ve Siyasi Durum -----	25
A. Selçuklular Öncesi Abbâsî Hilafeti -----	25
B. Selçukluların Hakimiyeti ve Nizamiye Medreseleri -----	27
1. Nizamiye Medreselerinin Kurulma Gayesi -----	29
2. Nizamiye Medreseleri ve Şii Hareketlerin Eğitim Kurumları -----	31
3. Devlet Himayesinde İtikâdi Konuların Resmiyete Dönüşmesi -----	34
4. Nizamiye Medreseleri: Siyasi Akîdenin Ortaya Çıkışı -----	35

BİRİNCİ BÖLÜM

KELÂM TARİHİNDE MİHNELER -----	39
I. Hanbelî Mihnesi -----	39
A. Tarihi Süreç -----	39
B. Mihne'de Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadîs İhtilafı -----	43
C. Mihnenin Sonuçları -----	46
II. Hanefî-Mu'tezile Mihnesi -----	48
III. Eş'arî Mihnesi -----	54
A. Tarihi Arka Plan -----	54
B. Eş'arîlere Yapılan Baskılar -----	59

İKİNCİ BÖLÜM

MİHNE ÖNCESİ VE SONRASI EŞARİ İMAMET

TEORİSİ-----	65
I. Kelam Tarihinde İmâmet Meselesi -----	65
A. Mâtürîdî Ekolünde İmâmet-----	65
1. İmamın Kureyşli Olması -----	68
2. En Faziletli Kişinin (Fâdılın Efdal Üzerine) İmâmeti 70	
3. İmamın İsmeti Meselesi -----	74
4. İmâmeti Sabit Olan Kimsenin Belirlenmesi -----	75
B. Mu'tezile'de İmâmet -----	77
1. Mu'tezilenin Temel Görüşleri-----	78
a. el-Adl (Adalet): -----	78
b. Emir Bi'l-Ma'rûf Nehiy Anı'l-Münker -----	81
2. Mu'tezile'ye Göre İmâmetin Beş Esası -----	82
C. Şîî Akaidinde İmâmet -----	84
1. İmamın Nassla veya Seçim ve İhtiyarla İşbaşına Gelmesi -----	85
2. İktidara Karşı Ayaklanma ve İtaat Olgusu -----	86
D. Mâverdî ve Siyaset Teorisi -----	89
1. İtikadi Düşünce ve Mezhebi -----	91
2. Mâverdî'nin Siyasi İktidara Karşı Tutumu -----	92
3. Mâverdî'ye Göre Ulu'l-Emre İtaat Konusu -----	96
4. Mâverdî'ye Göre İhtiyar Heyetinin Asıl Görevi----	97
5. Halifenin Seçilmesi -----	98
6. İmâmın Kureyşiliği-----	99
II. Eş'arîlerin İmâmet Teorisi-----	101
A. Mihne Öncesi İmâmet Teorisi -----	101
1. İmama Karşı Başkaldırma Meselesi -----	104
2. İmâmetin Dayanağı ve İmamın Görevi -----	108
3. İmamın Nass, Veraset ve Şuraya Dayalı Atanması 112	
5. İmâmetin İsyarla Bozulması -----	118
B. Mihne Sonrası İmâmet Teorisi-----	119
1. Cüveynî ve İmâmet -----	119

a. Cüveynî ve Nizâmülmülk İlişkisi -----	120
b. Cüveynî'ye Göre İmâmetin Gerekçeleri ve Zarureti-----	122
c. İmamın Atanma Yolları-----	123
d. İmâmet Şartları-----	125
2. Gazzâlî ve İmâmet -----	130
a. İmâmetin Meşruiyeti Ve Kaynağı -----	133
b. İmama Başkaldırma -----	134
a. İmamın Şartları ve Nitelikleri -----	135
SONUÇ -----	139
KAYNAKÇA -----	145

KISALTMALAR

b.	: Bin.
c.	: Cilt
bkz.	: Bakınız
DİA.	: Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr.	: Doktor
h.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
m.	: Miladi
Müt.	: Mütercim
ö.	: Ölüm
Prof.	: Profesör
ra.	: Radıyallahu anhu
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
vs.	: vesaire